

Barbara Łysik
Tarnowskie Góry

„KU WOLNOŚCI WYSWOBODZIŁ NAS CHRYSZTUS” (GA 5,1) – PROBLEM NIEWOLNICTWA JAKO PERYFERIE WSPÓŁCZESNEGO ŚWIATA

Zjawisko niewolnictwa sięga czasów niewoli grzechu pierwszych ludzi. Cała historia narodu wybranego ściśle łączy się z kwestią niewolnictwa jako zjawiska powszechnego w ówczesnym systemie społecznym. Nowotestamentowe przesłanie Jezusa Chrystusa przynosi orędzie wolności, godności i równości każdego człowieka. W zależności od różnych uwarunkowań społecznych, politycznych czy kulturowych Kościoł wszędzie upominał się o prawo do wolności osoby ludzkiej. W myśl za św. Pawłem chrześcijanie głosili, że „ku wolności wyswobodził nas Chrystus” (Ga 5,1). Ewangelia i wypływające z niej orędzie powszechnego braterstwa stały się katalizatorem walki o wolność, zgodnie z zasadą mówiącą że „wszyscy ludzie są dziećmi tego samego Ojca i braćmi w Chrystusie”¹.

¹ JAN PAWEŁ II, Encyklika *Redemptoris missio*, 43.

Rys historyczny

Wielkie odkrycia geograficzne XV i XVI wieku zrewolucjonizowały pojmowanie ówczesnego świata i w pewnym stopniu przyczyniły się do rozkwitu procederu niewolnictwa na dużą skalę. Stolica Apostolska reagowała wówczas: „Zwróciła więc czujną troskliwość ku nowo odkrytym obszarom Afryki, Azji i Ameryki. Dochodziły bowiem wieści, że wodzowie tych wypraw, chrześcijanie, źle wykorzystują oręż i talent dla przygotowania i narzucenia uczciwym narodom niewolnictwa. Surowa bowiem przyroda ziemi, którą należało ujarzmić, oraz wydobywanie w kopalniach odkrytych skarbów, wymagały bardzo silnych pracowników. Podjęto więc niesprawiedliwe i nieludzkie zgoła plany. By sprowadzić do tej pracy niewolników z Etiopii, zaczęto uprawiać pewien rodzaj handlu, który nazwany później *la tratta dei Negri* niezmiernie się w tych koloniach rozpanoszył”². Wielu misjonarzy angażowało się w ruch obrony miejscowej ludności. Do najbardziej znanych z tamtego okresu należy zaliczyć Bartolomea de Las Casas OP (1484-1566) i jego słynne dzieło *Krótka relacja o wyniszczeniu Indian* (1552) oraz José de Acostę SJ (1540-1600)³.

Drugim przełomowym momentem dla rozkwitu niewolnictwa był XIX-wieczny okres kolonializmu. Ideologia zysku i korzyści ekonomicznych oraz ubóstwo rodzimej ludności w konsekwencji doprowadziły do przekonania większości europejskich osadników o niższości rasy tubylczej. Takie podejście utorało drogę praktykowaniu niewolnictwa⁴. Odpowiedzią Kościoła na rozrastający się problem pozbawienia wolności autochtonów był rozwój zgromadzeń zakonnych. W XIX wieku powstało wiele zakonów i instytucji, które miały na celu walkę z niewolnictwem. Najbardziej znane postacie ruchu antyniewolniczego to: kard. Guglielmo Massaia (1809-1889), bp Daniel Comboni (1831-1881), m. Anna Maria Javouhey (1779-1851), kard. Charles Lavigerie (1825-1892), o. Franciszek

² LEON XIII, Encyklika *In plurimis*, AAS 20(1888) 545-559; BMis t. 1, Warszawa 1979, s. 154-172.

³ Por. J. GÓRSKI, *Odpowiedzi na 101 pytań o misje*, Kraków 2005, s. 135.

⁴ F. GÓMEZ, *Historia misji w Ameryce Łacińskiej*, w: S. KAROTEMPREL (red.), *Kościół misyjny. Podstawowe studium misjologii*, red., Warszawa 1997, s. 242.

Libermann (1802-1852) oraz Maria Teresa Ledóchowska (1863-1922)⁵. Metody pracy misyjnej w tej kwestii polegały głównie na wykupywaniu niewolników oraz pomocy tym, którym udało się uciec z niewoli. Wioski chrześcijańskie, które zakładano wokół misyjnych placówek, były schronieniem przed handlarzami niewolników⁶. Działania na rzecz walki z niewolnictwem podejmowali także misjonarze protestanccy. Należy tu przywołać postać wielkiego odkrywcy i badacza Afryki Davida Livingstona (1813-1873). Będąc zarówno lekarzem, jak i misjonarzem, walczył z rozwiniętym na dużą skalę procederem niewolnictwa.

Społeczne i kościelne ruchy na rzecz zniesienia niewolnictwa rozwijały się z dużą siłą. W efekcie w 1865 roku Stany Zjednoczone oficjalnie zniosły niewolnictwo, a w 1888 roku uczyniła to Brazylia. Wiek XX przyniósł zapisy w umowach międzynarodowych dotyczące zakazu tego procederu. Jednak problem niewolnictwa istnieje nadal. Coraz częściej przybiera on inne, bardziej współczesne formy.

Współczesne formy niewolnictwa

Niewolnictwo w takiej formie, w jakiej istniało w przeszłości, raczej nie ma już racji bytu. Coraz częściej jednak pojawiają się zakamuflowane formy współczesnego niewolnictwa. Soborowa Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym podjęła ten problem, zauważając, że „wszystko to, co obraża godność ludzką, jak: niegodne człowieka warunki życia, bezprawne uwięzienie, deportacja, niewola, prostytucja, handel kobietami i młodzieżą, haniebne warunki pracy, gdy robotnicy traktowani są jak narzędzia zysku, nie zaś jak wolne i odpowiedzialne osoby: wszystko to i inne tego rodzaju rzeczy są hańbą”⁷. Papieże epoki posoborowej kontynuowali ten temat. Szczególne zasługi na tym polu miał św. Jan Paweł II (1978-2005), który w swoich przemówieniach i pismach wielokrotnie upominał się o prawa i poszanowanie godności

⁵ F. G. FERNÁNDEZ, *Historia misji w Afryce*, w: *Kościół misyjny...*, dz. cyt., s. 230-231.

⁶ Por. A. HASTINGS, *Kościół i misje w Afryce*, Warszawa 1971, s. 89-90.

⁷ SOBÓR WATYKAŃSKI II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium*, 27. Por. JAN PAWEŁ II, Encyklika *Evangelium vitae*, 3.

każdej osoby ludzkiej. I Synod poświęcony Afryce wymienił współczesne formy niewolnictwa w kontekście afrykańskim, zaliczając do nich: pogłębiające się ubóstwo, handel bronią, problem uchodźców i wypędzonych⁸.

Wydaje się, że problem niewolnictwa i form jemu pokrewnych dotyczy głównie krajów rozwijających się. W dużej mierze rzeczywiście tak jest. Jednak coraz to częściej obserwujemy szybki rozwój współczesnych form niewolnictwa w społeczeństwach rozwiniętych. Papież Franciszek z nową mocą upomina się o prawa ludzi wykorzystywanych, zaliczając wszystkie nadużycia do różnych form handlu ludźmi. Jak czytamy w *Evangelii gaudium*: „Gdzie jest twój brat niewolnik? Gdzie jest ten, którego codziennie zabijasz w małej nielegalnej fabryce, w sieci prostytucji, w dzieciach zatrudnianych do żebrania, w człowieku, który musi pracować w ukryciu, bo jego sytuacja jest prawnie nieuregulowana? Nie udawajmy, że nic nie wiemy. (...) W naszych miastach zagnieżdżyło się to mafijne i wynaturzone przestępstwo, i wielu ma ręce umazane we krwi z powodu wygodnego i milczącego współudziału w tym procederze”⁹.

Świeckie organizacje i instytucje społeczne także podejmują działania na rzecz przeciwdziałania współczesnym formom niewolnictwa. Z raportu Międzynarodowej Organizacji Pracy (International Labor Organization) wynika, że corocznie 21 mln ludzi na świecie doświadcza różnych form niewolnictwa. Między innymi globalny kryzys ekonomiczny w ostatnich latach przyczynił się do rozwoju współczesnego niewolnictwa. Zatrważające jest to, że 26% wszystkich niewolników stanowią dzieci poniżej 18. roku życia. Proceder ten w stosunku do dzieci skupia się głównie wokół przymusowej pracy, prostytucji i pornografii dziecięcej oraz zjawiska dzieci-żołnierzy¹⁰.

⁸ Por. JAN PAWEŁ II, Adhortacja *Ecclesia in Africa et spes*, 51.

⁹ FRANCISZEK, Adhortacja *Evangelii gaudium*, 211.

¹⁰ J. HAGOPIAN, *Global Human Trafficking, a Modern form of Slavery*, www.globalreaserch.ca (odczyt z dn. 17.06.2014 r.).

Przeciwdziałanie współczesnym formom niewolnictwa

W Watykanie 2 i 3 listopada 2013 roku odbył się międzynarodowy kongres poświęcony współczesnym formom niewolnictwa. Inicjatywa spotkania została zapoczątkowana przez papieża Franciszka, który zwrócił się z prośbą do bp. Marcela Sáncheza Sorondo, kanclerza Papieskiej Akademii Nauk, pozostawiając na jego biurku notkę o treści: „Uważam, że dobrze byłoby się zająć problemem przemytu ludzi i tematem współczesnego niewolnictwa. O handlu narządami można mówić przy okazji handlu ludźmi. Bardzo dziękuję”¹¹. W kongresie wzięli udział przedstawiciele władz kościelnych i państwowych, organizacji życia społecznego, ludzie świata biznesu i ci, którzy na co dzień zajmują się walką z niewolnictwem. Skupiono się głównie wokół kwestii handlu ludźmi i związanych z tym procederem nadużyć.

Efektom dwudniowych spotkań było wydanie wspólnego oświadczenia w sprawie handlu ludźmi¹². Dokument rozpoczyna się głównym założeniem, z którego wypływają poszczególne wnioski: „Każdy człowiek jest wolny, każdy mężczyzna, kobieta, dziewczyna czy chłopak jest przeznaczony do istnienia dla dobra wszystkich w równości i braterstwie”¹³. Pada stwierdzenie, że sytuacja współczesnych form niewolnictwa, mimo wysiłków podejmowanych przez wielu ludzi, jest zła i nadal się pogarsza. W XXI wieku ofiary tych procederów są zarówno w prywatnych domach, jak i nielegalnych zakładach pracy, w fabrykach, na farmach, w rodzinach za zamkniętymi drzwiami, w różnych innych miejscach w miastach i na wsiach, wśród biednych oraz bogatych społeczeństw. Konieczne zatem jest, aby położyć kres tym działaniom, szczególnie deklaracja wymienia wykorzystywanie seksualne i prostytutkę, pracę przymusową, handel organami, użycie dzieci jako dilerów narkotykowych, produkcję materiałów pornograficznych. „Handel ludźmi we wszystkich jego formach na-

¹¹ *Papież Franciszek zaangażowany w walkę z niewolnictwem*, www.pl.radiovaticana.va (odczyt z dn. 17.06.2014 r.).

¹² *Statement on Trafficking in Human Beings*, Vatican City, November 2013, www.pass.va (odczyt z dn. 18.06.2014 r.).

¹³ Tamże.

leży uznać za zbrodnię przeciwko ludzkości¹⁴. Ludzie zajmujący się tym procederem powinni być ścigani na podstawie międzynarodowych i państwowych przepisów prawa, konieczna jest konfiskata ich dóbr na rzecz rekompensaty finansowej dla ofiar. Walka ze współczesnym niewolnictwem jest moralnym imperatywem dla naszego pokolenia¹⁵.

Stolica Apostolska

Praktyczna część oświadczenia składa się z 42 wskazań, które powinny podjąć (bądź już podejmują) poszczególne instytucje, zarówno kościelne, jak i świeckie. Sugestie względem Stolicy Apostolskiej dotyczą ratyfikacji Konwencji ONZ w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji z 1949 roku¹⁶, ratyfikacji Protokołu ONZ o zapobieganiu handlowi ludźmi, zwalczaniu go oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi z 2000 roku (zwanego Protokołem z Palermo)¹⁷ oraz ratyfikacji Konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi z 2005 roku¹⁸. Inne zadania dotyczą permanentnej obecności stałych przedstawicieli Stolicy Apostolskiej przy organizacjach międzynarodowych w celu podjęcia wspólnej strategii w walce z handlem ludźmi. Jest także zachęta kierowaną do męskich i żeńskich zakonów, aby działały na rzecz złagodzenia cierpień ofiar handlu ludźmi, a nierzadko ich wykluczenia ze społeczeństwa.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ UN, *Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others*, 1949, www.ohchr.org (odczyt z dn. 18.06.2014 r.).

¹⁷ UN, *Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, especially Women and Children*, 2000, www.ohchr.org (odczyt 18.06.2014 r.).

¹⁸ *Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings*, 2005, www.conventions.coe.int (odczyt z dn. 18.06.2014 r.).

Organizacje międzynarodowe

Handel ludźmi jest przede wszystkim ciężką postacią naruszenia praw człowieka. Dokument postuluje, aby w Globalnych Celach Rozwoju na 2015 roku ująć jako konkretny cel zakończenie tego procederu. Należy podjąć wszystkie możliwe działania, aby ograniczyć popyt na różnorakie formy wyzysku, szczególnie te, będące zagrożeniem dla życia ludzkiego oraz eksploatacji, zwłaszcza seksualnej. W kodeksach postępowania powinna dominować polityka zera tolerancji dla tego typu nadużyć¹⁹.

Rządy państw i krajowe organy władzy

Odnośnie do działań na płaszczyźnie państwowej dokument proponuje przygotowanie krajowych planów strategii walki z handlem ludźmi, ustanowienie krajowego systemu zwalczania go i zapobiegania mu, a także ochrony jego ofiar. Zadaniem organów państwowych jest także zagwarantowanie prawnego i finansowego wsparcia osobom biorącym udział w akcjach przeciwko procederowi handlu ludźmi, w tym także ulepszanie programu ochrony świadków. Państwo ma się troszczyć o to, czy przedsiębiorstwa są odpowiednio pociągane do odpowiedzialności za występujące nadużycia. Należy także zakazać reklamy oraz dostarczania treści i usług erotycznych w hotelach i innych miejscach publicznych. Dokument porusza kwestie finansowe. Jeśli chodzi o handlarzy ludźmi, postuluje pełną konfiskatę ich mienia. Natomiast ofiarom należy się odpowiednie odszkodowanie. Ważna jest także organizacja szkoleń dla podmiotów i urzędników pracujących w sektorze walki z handlem ludźmi²⁰.

¹⁹ *Statement on Trafficking...*, dz. cyt.

²⁰ Tamże.

Organizacje społeczeństwa obywatelskiego

Konieczne jest organizowanie kampanii społecznych, które uświadamiają problem handlu ludźmi i współczesnych form niewolnictwa, w szczególności różnego rodzaju wyzysku. Konieczne jest też tworzenie sieci stowarzyszeń specjalistów oraz tworzenie zasobów internetowych w celu walki z globalnym zjawiskiem handlu ludźmi i promowania adekwatnych działań pomocowych. Pojawia się także zachęta do utworzenia bezpłatnych telefonów zaufania dla ofiar²¹.

Środowisko biznesu

Powinny obowiązywać surowe kodeksy postępowania i przepisy dotyczące przejrzystości w łańcuchu działań przedsiębiorstw, tak aby struktury wolne były od handlu ludźmi i wszelkich form pracy niewolniczej. Należy bardziej zadbać o wzrost świadomości zagrożeń, jakie niesie ze sobą coraz to większe minimalizowanie kosztów pracy²².

Chrześcijanie

We fragmencie poświęconym chrześcijanom dokument podkreśla konieczność angażowania się wszystkich: Konferencji Biskupów, biskupów, duchownych, zgromadzeń zakonnych, parafii, szkół i instytucji medialnych w walkę z handlem ludźmi. Kwestia współczesnych form niewolnictwa musi być uwzględniana w formacji oraz w pracy duszpasterskiej. Ludzie Kościoła nie mogą działać indywidualnie, ale wspólnie z innymi organami władzy i instytucjami życia społecznego, bo tylko wtedy pomoc będzie bardziej skuteczna²³.

²¹ Tamże.

²² Tamże.

²³ Tamże.

Wszystkie religie

Współpraca przedstawicieli różnych religii na szczeblu lokalnym, krajowym i międzynarodowym przyczynia się do skuteczniejszej pomocy ofiarom handlu ludźmi. Ważne są wspólne szkolenia i edukacja na temat zjawiska współczesnych form niewolnictwa, a także umożliwienie ofiarom dostępu do klasztorów i domów zakonnych, gdzie może zostać im udzielona pomoc. Dokument proponuje ustanowienie Światowego Dnia Modlitw i Postu w intencji ofiar handlu ludźmi. Na końcu oświadczenia znajduje się także wezwanie do wszystkich ludzi dobrej woli, aby podjęli współpracę, działania i wymianę informacji przeciwko niehumanitarnej praktyce naszych czasów, jaką jest niewolnictwo²⁴.

Zjawisko współczesnych form niewolnictwa przybiera na sile. Oprócz handlu ludźmi można wymienić wiele innych form tego procederu, takie jak choćby przymusowa praca, wyzysk, praca dzieci, haniebne warunki pracy, eksploatacja seksualna, prostytutka, dramatyczna sytuacja migrantów. Papież Franciszek, będąc na włoskiej wyspie Lampedusie, mówił tak: „Dziś nikt nie czuje się odpowiedzialny; utraciliśmy poczucie bratniej odpowiedzialności; popadliśmy w hipokryzję zachowania kapłana i sługi ołtarza: widzimy ledwo żyjącego brata na poboczu drogi, może myślimy «biedaczyna» i kontynuujemy naszą wędrówkę (...). Przyzwyczailiśmy się do cierpienia innych”²⁵. Wielokrotnie papież podejmuje temat ofiar współczesnych systemów niewolniczych, kierując wzrok Kościoła i społeczeństw w stronę owych peryferii. Zaangażowanie Franciszka na tym polu wpisuje się w lansowany przez niego model Kościoła ubożego i dla ubogich.

²⁴ Tamże.

²⁵ FRANCISZEK, *Homilia wygłoszona na wyspie Lampedusa*, 8.07.2013, www.vatican.va (dostęp z dn. 20.06.2014 r.).

„For freedom Christ has set us free” (Ga 5,1)
– Issue of slavery as the periphery of the modern world

Summary

The phenomenon of slavery dating back to the slavery of sin of the first humans. In the twenty-first century, there are modern forms of slavery. On 2-3 November 2013 in Vatican took place the International Congress on modern forms of slavery. The originator of the meeting was the Pope Francis. The meeting was attended by representatives of the Church, institutions, social organizations, the people of the business world. The result of the meeting was Statement on Trafficking in Human Beings. This article presents the contents of this document.

Barbara Łysik, doktor nauk teologicznych w zakresie misjologii; absolwentka teologii na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego (2006); doktorat z misjologii na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Opolskiego (2012); autorka publikacji *Misyjny wymiar Kościoła gliwickiego* (Opole 2013); członek Stowarzyszenia Misjologów Polskich.

e-mail: barbara.lysik@op.pl